

УДК 821.112.2

Л. Л. Фіненко

**МІСТО І ЗАПАХИ (ЗА РОМАНОМ П. ЗЮСКІНДА
“ЗАПАХИ. ІСТОРІЯ ОДНОГО ВБИВЦІ”)**

Роман П. Зюскінда “Запахи. Історія одного вбивці” після свого виходу у світ у 1985 році довгий час був бестселером. Пояснюється це передусім тим, що автор цього неперевершеного твору талановито змалював нетривкий світ запахів, одночасно зобразивши володарем цього світу людину, яка є відчуженою від звичайного життя. Але не тільки це сприяло успіху книги німецького письменника. Визначальна роль у романі відведена містам, на території яких виявляє свою геніальність Жан-Батіст Гренуй.

Роль міста в становленні індивідуальності головного героя важко недооцінити. Гренуй народився в найогиднішому місці Парижа, в Парижі він зростав, був у Монпельє, жертвами його ставали переважно дівчата з Грасу. Але почнемо з Парижа.

Автор роману обрав головним місцем дії Париж. Цей вибір не випадковий: столиця Франції, місто кохання і чарівних ароматів, символ геніальності та високого мистецтва. Де, як не в Парижі, міг народитися митець по-справжньому геніальний. Але Париж у “Запахах...” виступає антиподом Парижа сучасного, геніального своєю красою. На сторінках роману французьку столицю описано так: “І, звичайно, в Парижі сморід стояв найбільший, бо Париж був найбільшим містом у Франції. А в самому Парижі, знову ж таки, було місце, в якому сморід панував аж надто нестерпний. Це місце між вулицями О’Фер та де ля Феронері, а саме на Кладовищі невинних” [7, с. 4]. Саме в найогиднішому місці Парижа та Франції й народився Жан-Батист Гренуй. Це не могло не відбитися на становленні героя, розвитку його особистості, геніального дару, адже відразу після народження він стає антиподом міста, антиподом суспільства. Дитина, що була приречена на смерть, вижила, ставши єдиною людиною в місті і країні, яка не мала запаху. І саме це викликало підсвідому відразу в тих, хто контактував з маленьким Гренуєм.

Слід згадати, що головним у творі є мистецтво запахів, тобто в його фундамент, за словами, Е. Венгерової, перекладача роману російською мовою, закладено “метафору запаху як універсального підсвідомого, всеосяжного зв’язку між людьми” [11, с. 84]. З усього цього стає зрозуміло чому П. Зюскінд вибирає місцем дії твору міста, а не, скажімо, села. У великих містах видимий зв’язок між людьми, згуртування проти небезпеки, як явище, майже зникають, а тому в героя німецького письменника є більше можливостей реалізувати свій талант. До того ж саме міста надають йому можливість вчитися не тільки

сприймати запахи, але й зберігати їх. Так у Парижі його вчителем виступає Бальдіні, у якого він навчився використовувати прийом сублімації для збереження запаху.

У романі наявний мотив подорожі від топосу до топосу, опис одного міста змінюється описом іншого. Але подорож має закільцьовану структуру: вона починається і закінчується в Парижі. Використовуючи прийом подорожі, автор показує, відкриває читачеві зміни в особистості головного персонажа, зокрема – зростання його таланту. Кожне нове місто привносить частину своєї геніальності, свого аромату в загальну палітру генія Гренуя.

Почалася ж ця подорож через ненависть до людей, ненависть до міста. Проте хіба може людина, у володіннях якої знаходиться найдивовижніше мистецтво, не реалізувати свого таланту. Д. Затонський відмічав: “Наслідуючи святих схимників, наш мандрівник сім років провів у темряві та самотності. Але це благо розчинення в божественному ефірі одного прекрасного дня порушив “сморід пустки”, викликаний відсутністю запаху” [6, с. 74]. Після цього герой продовжив свою подорож до Грасу, де він і здійснив свої найвідоміші вбивства. Але спочатку було Монпельє.

Монпельє виконує неоднозначну роль у становленні головного персонажа, але воно вказало йому шлях до слави. Можна сказати, що в цьому місті він зрозумів психологію натовпу, який постійно женеться за чимось цікавим, дивовижним. Після зустрічі з “філософуючим маркізом Тайяд-Еспінасом, заклопотаним виведенням свого абсолюту – “флюїду смерті” [3, с. 77], Гренуй кардинально змінюється. Перебуваючи в маркіза, він навчився носити маску (виготовляв парфуми, що надавали йому того чи того запаху) і вирішив змусити людей полюбити себе. Це стало вирішальним моментом на шляху до формування Гренуя-вбивці. Влада над людьми давала йому не тільки задоволення, але й викликала у свідомості Жана-Батиста відчуття всездозволеності.

Місто Монпельє одночасно зробило Гренуя частиною натовпу (людський запах, який він створив) і посилило відчуття власної індивідуальності й геніальності.

Розповідаючи про життя свого персонажа в Монпельє, автор торкається передусім філософських питань існування людини в суспільстві. Змальований П. Зюскіндом натовп, одночасно постає і великою масою людей, і світом мрій персонажа роману, який хоче бути частиною світу, але здійсненню цієї мрії заважає його геніальність. Х. Ортега-і-Гасет про феномен натовпу, маси сказав: “Маса зминає усе несхоже, незвичайне, особистісне і краще. Хто не такий, як усі, хто думає не так, як усі, ризикує стати зневаженим” [9, с. 309]. Гренуй намагається стати таким, як усі, але він не такий, і ця його нетиповість дратує інших.

Особистість повинна вирішувати, ким їй стати в суспільстві, який шлях обрати. Жан-Батист не керує собою, ним править проведення, його геніальність, необхідність творити мистецтво будь-якими методами.

У цьому полягає його щастя. Але обставини, з якими зіштовхується протагоніст роману в містах, лише змушують його обрати шлях вбивці-генія, відстороненого від світу. У філософській концепції Х. Ортеги-і-Гасета на такий розвиток подій є відповідь: “Жити – це вічно бути засудженим на свободу, вічно вирішувати, чим ти станеш у цьому світі. І вирішувати без втоми та без перепочинку. Навіть віддаючись безнадійно на волю випадку, ми приймаємо рішення – не вирішувати” [9, с. 310]. Але без суспільства, маси ніхто нічого вирішити не може, навіть Гренуй. Керуючись реакцією натовпу на його новий запах, він вирішує продовжити шлях “злого генія”.

У постмодерністському романі П. Зюскінда дія неможлива без відтворення картини міст – ареалу мистецтва, який одночасно створює і вбиває індивідуальність, намагається привласнити собі її заслуги. В. М. Назарець стверджує, що “в образі Гренуя можна вбачати парадигму митця ХХ століття – митця, захопленого своїм талантом і бажанням володарювати над світом” [8, с. 32]. Бажання отримати владу над світом найбільш яскраво проявляється в дії роману під час зображення міста Грас. Це місто стає ареною вбивств Жана-Батіста Гренуя заради створення універсального аромату кохання. Грас став ареною розквіту його таланту.

Одночасно з показом еволюції Жана-Батіста, П. Зюскінд змінює не тільки зовнішні декорації дії, але й внутрішні. Передусім це видно в більш тісному взаємозв'язку між жителями невеликих міст. Варто згадати, що вбивство Гренуем першої дівчини в Парижі залишилось майже непоміченим, а вбивства дівчат у Грасі об'єднали жителів цього міста, сплотили їх навколо єдиної мети – знайти вбивцю. Тобто автор роману “Запахи. Історія одного вбивці” розвиває також думку про різну психологію великих і маленьких міст. На його думку, шлях до порятунку суспільства полягає в більш тісній взаємодії всіх його членів.

Місто Грас було метою головного героя роману. У ньому Гренуй бачив свою творчу майстерню. У романі згадується: “Джузеппе Бальдіні завжди вимовляв цю назву з мрійливим захопленням. Це, мовляв, Рим запахів, земля обітована всіх парфумерів, і хто не пройшов тутешньої школи, той немає права зватися майстром” [7, с. 189 – 190].

Волею долі Гренуй знайшов у Грасі не тільки школу, а й матеріал для своїх парфумів кохання. Цим матеріалом стали дівчата неперевершеної краси, зовсім юні, схожі на бутони ще нерозкритих квіток. На думку, Жана-Батіста, вони володіли найпрекраснішим ароматом у світі. Але чим зумовлені ці злочини головного героя твору П. Зюскінда? Невже тільки особливостями життя Гренуя? Можна з упевненістю говорити, що всі дії та вчинки, навіть смерть героя, зумовлені головною проблемою твору. Центральна проблема “Запахів...” – “прагнення світової гармонії, певного абсолюту і його недосяжність – визначає художній конфлікт твору” [10, с. 39].

П. Зюскінд зображує Грас містом-символом двох начал: потворного та прекрасного. Потворним є Гренуй у цьому місті, його вузькі, затоплені багнюкою вулиці та площі і т. д. Прекрасна ж у місті навколишня природа, а найбільше – дівчата з неповторним ароматом.

Частина роману про Грас підіймає дещо інші проблеми, ніж ті, які постають під час зображення життя героя в Монпельє. На перший план виходить проблема збереження мистецтва, проблема відповідальності, проблема взаємодії потворності та краси. Важливими в цій частині роману є й елементи психоаналізу. У книзі “Аромати та запахи в культурі” зазначено: “Ослаблення нюху, необхідне для залучення до культури небезпечно. Обмеження, які воно накладає на лібідо, роблять індивіда менш щасливим і можуть стати джерелом психозів і неврозів” [1, с. 206]. Варто зазначити, що “Фройд виявляє низьку роль нюху в західній цивілізації” [1, с. 207]. Відштовхуючись від теорії психоаналізу З. Фрейда, можна зробити висновок про те, що неабияку роль у вбивствах дівчат Гренуєм відігравав фізіологічний фактор, який однак пов’язується у З. Фрейда зі становленням особистості в культурному середовищі.

Але зростання головного персонажа в культурному плані (неєвропейському) супроводжувалося зростанням його професіоналізму, набуттям ним страхітливої геніальності. Гренуй навчився процесу мацерації, холодної ароматизації та найжахливішому – раптовому вбивству жертви заради збереження її аромату. Та процес виготовлення парфумів не був спонтанним. Він набуває ознак справжнього мистецтва, яке потребує геніальності та працелюбності. Мистецький підхід до праці в Жана-Батіста є в такому епізоді твору: “До людських запахів взагалі він був байдужим. Людський запах він міг досить добре імітувати сурогатами. Гренуй прагнув аромату конкретних людей: тих надзвичайно рідкісних особистостей, що надихали на любов. Вони й стали його жертвами” [7, с. 215].

П. Зюскінд намагається передати аромат кожного міста, у якому побував протагоніст його роману. Цей аромат передається за допомогою слів, але читач його відчуває. Варто сказати, що “оповідь, побудована на нюху, різко відрізняється від звичайної “реалістичної” прози, оскільки тут значно складніше передбачити, що саме виникне під час прочитання перед уявним поглядом (а точніше кажучи, “уявним нюхом”) читача” [2, с. 594].

Жертвами Жана-Батіста в Грасі стають 24 дівчини, головною з яких виявляється Лаура Ріши, дочка одного з найбагатших жителів міста. Їй випало на долю стати перлиною колекції Гренуя. Бачимо, що місто Грас асоціюється в романі не тільки з величезною кількістю ароматів, але й зі смертю. У цьому місті персонаж П. Зюскінда “не шукає чуттєвої насолоди, його пристрасть пов’язана з його геніальним обдаруванням” [5, с. 178]. Саме у Грасі протагоніст П. Зюскінда досягає вершини влади, але й розуміє всю свою нікчемність, неможливість стати богом серед

людей, бо насправді їх підкорює створений ним аромат, а не сам він. Із думками про свою нікчемність, урятований від страти своїм генієм, Жан-Батіст повертається в Париж.

Не зважаючи на те, що романна дія відбувається в трьох містах, найбільш символічним містом твору є Париж. Образ цього міста уособлює в собі красу і гидоту людського життя та підкреслює інтертекстуальність роману “Запахи. Історія одного вбивці”. Помітним є порівняння автором Парижа з біблейським Єрусалимом на початку і особливо в кінці твору. Символічний образ міста поєднується з символічним образом Гренуя, який так і не став богом на землі, адже володів нетривким царством запахів. Зрозумівши це, він добровільно йде на смерть, скоюючи самогубство. Але Гренуя не можна назвати Христом, бо він “як диявол, досягнувши бажаної влади над людьми перевтіленням в ангела, – не отримує очікуваної насолоди” [4, с. 83].

Образ Жана-Батіста Гренуя в романі далеко неоднозначний. Слід зауважити, що П. Зюскінд показує в своєму творі ніцшеанську надлюдину, яка еволюціонує майже до бога, але від нудьги помирає (самогубство). Подорож містами, вивчення способів збереження запаху своїх жертв, вбивства – це гра для Гренуя, реалізація якої неможлива без фону. Париж, Монпельє, Грас – це всесвіт нудьгуючого бога. Молодий Ніцше “знаходить у світобудові лише театральну гру бога: “Світ – це сон і дим перед очима того, хто від віку не знає спокою” [9, с. 217 – 218].

Одночасно з показом еволюції Жана-Батіста, П. Зюскінд змінює не тільки зовнішні декорації дії, але й внутрішні. Передусім це видно в більш тісному взаємозв'язку між жителями невеликих міст. Варто згадати, що вбивство Гренуєм першої дівчини в Парижі залишилось майже непоміченим, а вбивства дівчат у Грасі об'єднали жителів цього міста, сплотили їх навколо єдиної мети – знайти вбивцю. Тобто автор роману “Запахи. Історія одного вбивці” розвиває також думку про різну психологію великих і маленьких міст. На його думку, шлях до порятунку суспільства полягає в більш тісній взаємодії всіх його членів.

Роман П. Зюскінда “Запахи. Історія одного вбивці” вражає довершеністю змалювання таємного життя міст. У Парижі, Монпельє, Грасі є речі про існування яких здогадується лише одна людина – Жан-Батіст Гренуй. Він впливає на ці речі, створюючи своє особливе мистецтво. Але й міста впливають на нього, одночасно виховуючи великого митця і вбивцю. Своє щастя головний персонаж роману “Запахи. Історія одного вбивці” знаходив у створенні парфумів кохання, за допомогою яких він хотів досягти влади над людьми. Але під кінець своєї подорожі містами Жан-Батіст зрозумів головне – щастя знаходиться не в парфумах, а в знаходженні свого місця в житті. Але геній майже завжди народжується не у свій час.

Список використаної літератури

1. Ароматы и запахи в культуре. Кн. 1 / Сост. О. Б. Вайнштейн. – М. : Новое литературное обозрение, 2010. – 616 с. 2. Ароматы и запахи в культуре. Кн. 2 / Сост. О. Б. Вайнштейн. – М. : Новое литературное обозрение, 2010. – 672 с. 3. **Бігун Б.** Митець і його творіння за постмодерністської доби / Б. Бігун // Всесвітня література. – 2002. – № 5 – 6. – С. 75–81. 4. **Білоцерківець Н. Г.** Геніальна компіляція / Н. Г. Білоцерківець // Всесвітня література. – 2002. – № 5 – 6. – С. 81 – 83. 5. **Євченко Н. В.** Інтертекстуальність як засіб організації тексту у постмодерністському романі П. Зюскінда “Парфуми: Історія одного вбивці” / Н. В. Євченко // Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка. – 2011. – Вип. 55. – С. 178 – 181. 6. **Затонский Д.** Некто Жан-Батист Гренуй, или Жизнь, самое себя имитирующая / Д. Затонский // Всесвітня література. – 2002. – № 5 – 6. – С. 71 – 74. 7. **Зюскінд П.** Парфуми: Історія одного вбивці: Роман / П. Зюскінд. – Х. : Фоліо, 2006. – 287 с. 8. **Назарець В. М.** Монстр від самого початку (Роман П. Зюскінда “Запахи”) / В. М. Назарець // Зарубіжна література. – 2003. – № 6. – С. 30 – 33. 9. **Ортега-и-Гассет Х.** Эстетика. Философия культуры / Х. Ортега-и-Гассет. – М. : Искусство, 1991. – 588 с. 10. **Первак О. П.** Пересторога тим, хто естетство видає за естетизм (До трактування роману П. Зюскінда “Запахи”) / О. П. Первак // Всесвітня література. – 2002. – № 4. – С. 39. 11. **Чертенко О. П.** Мандри руйнами штукарського храму (Огляд творчості Патріка Зюскінда) / О. П. Чертенко // Всесвітня література. – 2002. – № 5 – 6. – С. 84 – 86.

Фіненко Л. Л. Місто і запахи (за романом П. Зюскінда “Запахи. Історія одного вбивці”)

У статті досліджується роль міста у романі П. Зюскінда “Запахи. Історія одного вбивці”. Проводиться аналіз впливу кожного окремого топосу на особистість головного героя. Утверджується думка про неможливість досягнення ним особистого щастя. Наголошується на мінливості мистецтва запахів. Автор статті прагне показати еволюцію протагоніста роману від міста до міста.

Ключові слова: місто, запахи, парфуми, мистецтво.

Фіненко Л. Л. Город и запахи (по роману П. Зюскинда “Парфюмер. История одного убийцы”)

В статье исследуется роль города в романе П. Зюскинда “Парфюмер. История одного убийцы”. Проводится анализ влияния каждого отдельного топоса на личность главного героя. Утверждается мысль о невозможности достижения им личного счастья. Делается упор на непостоянство искусства запахов. Автор статьи стремится показать эволюцию протагониста романа от города к городу.

Ключевые слова: город, запахи, духи, искусство.

Finenko L. L. City and Smells (on the “Perfume. Story of a Murderer” by P. Zuskind)

The role of city in P. Zuskind’s novel “Perfume. Story of a Murderer” is examined in the article. Finenko L. analyzes the impact of each topos on the personality of the protagonist. It is approved the idea of the impossibility of achieving his personal happiness. Emphasis on the impermanence of art of odors. The author tries to show the evolution of the protagonist of the novel from city to city.

Key words: city, scents, perfumes, art.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2012 р.

Прийнято до друку 30.11.12 р.

Рецензент – к.ф.н, ст.викл. Нестелеєв М. А.

УДК 82–1.821.161.2

С. А. Цікавий

**ГЕНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ІНТЕРСЕМІОТИЧНОЇ
ВЗАЄМОДІЇ: СПЕЦИФІКА МІСЬКОГО ПАРОДІЮВАННЯ
НАРОДНОЇ ДУМИ**

Жанрова проблематика взаємодії фольклору й літератури становить багатоаспектну проблему. Різні аспекти генології такої інтерсеміотичної взаємодії у практичному вимірі ґрунтовно розробили С. Росовецький (реконструкція жанру “потаємної новини” на матеріалі фольклорно-літературної компаративістики) [1] та Н. Тихолоз (досліджуючи рецепцію фольклорної казки І. Франком) [2]; певні теоретичні узагальнення системних особливостей міжсистемної генології здійснила Н. Копистянська [3]. Тим не менш, жанр народної думи у названому ракурсі не ставав предметом наукового осмислення. Особливо плідним для вивчення явищем літературної інтерпретації народного ліро-епосу є випадки маргінальні – як-от міська пародія народної думи, реалізована як жанр-вставка.

Тематичний матеріал постапокаліптичного Києва, покладений в основу повісті О. Ірванця “Очамимря”, становить собою зовнішній пласт сатири на українські реалії початку ХХІ століття. Твір Підскарбія літературного угруповання “Бу-Ба-Бу” не здобув прихильності критиків. Причини негативного сприйняття називаються різні, однак практично всі відгуки об’єднані претензіями до стилістичного рівня, невдало організованої поліфонії твору, публіцистично відвертої сатири й виразних збігів із романом Т. Толстої “Кись” (крайнім виявом є оголошення повісті О. Ірванця “Киссю” по-українськи” [4]).